

Absenteïsme in het voortgezet onderwijs*

K. T.J. BOS, A. M. RUIJTERS en
A. J. VISSCHER

*Faculteit Toegepaste Onderwijskunde en het
Onderzoek Centrum Toegepaste Onderwijs-
kunde van de Universiteit Twente*

Samenvatting

Ondanks de ruime aandacht die aan het spijbelprobleem wordt gegeven zijn de empirische gegevens omtrent de omvang van dit fenomeen beperkt. In dit artikel wordt gerapporteerd over een onderzoek naar de omvang van het geoorloofde en ongeoorloofde absenteïsme van leerlingen op zesendertig scholen in vier grote Nederlandse steden. Het verzuim werd op acht niveaus (onder andere per school, per leerjaar en per vak) gedurende drie schooldagen tijdens 8990 lessen vastgesteld. Uit de resultaten blijkt dat de omvang van het geoorloofd absenteïsme (4.7%) gemiddeld hoger ligt dan de omvang van het ongeoorloofd verzuim (spijbelen), nl. 4.4%. Tussen scholen zijn er aanzienlijke verschillen in de spijbelomvang. Op scholen met een lbo-afdeling wordt gemiddeld meer verzuimd. Dit geldt ook voor de meeste hogere leerjaren, de vrijdag, het eerste en het zevende tot en met tiende lesuur, de beroepsgerichte en de economische vakken. Bij vakken die veelal als 'spijbelvakken' beschouwd worden werden relatief lage verzuimpercentages gevonden. De meeste spijbelaars spijbelen maximaal twee lessen per dag. Gemiddeld zestien procent van de leerlingen van een school spijbelt, hoewel dit percentage tussen de scholen sterk verschilt.

1 Inleiding

Sinds het begin van de tachtiger jaren wordt in Nederland veel aandacht besteed aan de problematiek van het verzuim van leerlingen in het voortgezet onderwijs. In 1986 bracht de toenmalige Staatssecretaris van Onderwijs en Wetenschappen de beleidsnotitie 'Schoolverzuim' uit (Ginjaar-Maas, 1986). Daarin wordt onder meer zorg uitgesproken over aard en omvang van het schoolverzuim in het voortgezet onderwijs.

Voor een goed inzicht in de omvang en aard van het verzuimprobleem is het van groot belang om schoolverzuim eenduidig te definiëren en de omvang van het schoolverzuim op een exacte manier te meten. In dit artikel worden de resultaten beschreven van een studie waarin het verzuim op deze wijze bestudeerd is.

2 Definitie en meting van schoolverzuim

In verschillende studies worden vaak uiteenlopende definities van de omvang van het schoolverzuim (= spijbelen) gehanteerd. Dit heeft gevolgen voor de vergelijkbaarheid van de uitkomsten van die studies.

De definities van schoolverzuim variëren van 'wat de school eronder verstaat' (Bos, Ruijters & Visscher, 1989) tot 'schoolverzuim is alle afwezigheid van leerlingen tijdens lessen waarop ze wel aanwezig zouden moeten zijn' (De Vries, Monsma & Mellink, 1989). Geilman (1984) definieert de verzuimomvang als het aantal leerlingen dat door de school als spijbelaar is geregistreerd. In zijn onderzoek is het aantal verzuimers op één dag in januari vastgesteld door middel van een vergelijking tussen een steekproef uit de administratie van de leerplichtige leerlingen van de gemeente Rotterdam en het daadwerkelijke bezoek van deze leerlingen aan hun school. Geconcludeerd wordt dat 1.4% van de leerlingen spijbelt. 't Hoen, Bosch en Verhagen (1986) deden hetzelfde voor de stad Arnhem.

In een onderzoek van De Vries et al. (1989) naar de invloed van de school op schoolver-

* Dit onderzoek is uitgevoerd in opdracht van het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen.

zuim wordt een erg ruime verzuimmaat gehanteerd. De omvang van het schoolverzuim wordt hierin opgevat als alle afwezigheid van leerlingen, met uitzondering van afwezigheid in verband met langdurige ziekte. Hierbij geldt dat ongeacht het aantal lessen waarop een leerling op een dag afwezig is geweest de omvang van het verzuim voor die dag als één volledige dag wordt geregistreerd. Als reden hiervoor geven de onderzoekers "...op veel scholen wordt de afwezigheid op uren later op de dag minder goed bijgehouden en het risico is daardoor groot dat juist die scholen minder verzuim zouden lijken te hebben dan feitelijk het geval is" (pag. 3).

Met deze verzuimmaat wordt het werkelijke verzuim systematisch overschat hetgeen de onderzoekers zelf ook toegeven. Zij zien echter als groot voordeel van deze maat dat ze compenseert voor zogenaamd verborgen verzuim (afwezigheid onder het mom van smoezen die niet door de school zijn te controleren). De resultaten van deze studie, die in het leerjaar havo-4 van zes verschillende scholengemeenschappen voor havo/vwo werd uitgevoerd, wijzen uit dat gemiddeld 11% van deze leerlingen één of meerdere uren per dag afwezig is.

In ander Nederlands onderzoek is aan leerlingen of de schoolleiding gevraagd een schatting te geven van de omvang (en duur) van het verzuim. Jaspers, Schut, De Keyser, Gunnink en Hüsken (1984) hebben aan leerplichtige leerlingen in Leeuwarden gevraagd hoeveel uren ze in een bepaalde periode spijbelden. Dorsteen (1985) deed hetzelfde bij leerlingen die naar het TV-programma 'Je ziet maar' keken. Dit waren vooral leerlingen uit de Randstad. Uit beide studies kan volgens de onderzoekers worden geconcludeerd dat ongeveer 85% van alle leerlingen 'nooit' of 'bijna nooit' spijbelt. De overige 15% van de leerlingen spijbelt 'wel eens' of vaker. In het onderzoek van Jaspers et al. (1984) is gebleken dat van deze spijbelaars driekwart maandelijks, 20% wekelijks en 5% dagelijks spijbelt. Uit dit onderzoek kan worden afgeleid dat de leerlingen gezamenlijk 1,5% van alle schooldagen spijbelden (De Vries & Peetsma, 1987).

In een studie van De Vries en Peetsma (1987) werd aan schoolleiders gevraagd hoe groot naar hun mening de omvang van het spijbelen is. Hun oordelen vallen beduidend

lager uit dan die van de leerlingen uit het eerdergenoemde onderzoek van Jaspers et al. De verschillen tussen de schattingen van de verzuimomvang door de schoolleiding enerzijds en leerlingen anderzijds kunnen waarschijnlijk gedeeltelijk worden toegeschreven aan het volgende. Leerlingen nemen in de schatting van hun eigen verzuim ook de door hun ouders of verzorgers gedekte smoezen mee, terwijl schoolleiders dit bij hun schatting uiteraard niet kunnen doen. De laatste baseren hun schattingen van de omvang van het schoolverzuim op de verzuimregistratie van hun school. Deze verklaring wordt door onderzoek ondersteund; volgens Jaspers et al. (1984) registreren scholen slechts één van de acht spijbelaars. Zij komen tot dit verhoudingsgetal door de percepties van de leerlingen met die van de schoolleiding te vergelijken. Ook het onderzoek van Bos, Van Kesteren, Stoel en Vermeulen (1990) wees dit uit. In dit onderzoek werd onder meer aan leerlingen gevraagd hoe zij over de verzuimregistratie van hun school denken. De leerlingen meldden dat de registratie per docent verschilt en dat zij het idee hadden dat zij, als zij dat zouden willen 'ongemerkt' één of meerdere uren weg zouden kunnen blijven. Onderzoek naar de omvang van schoolverzuim gebaseerd op gegevens uit de schooladministratie (zie Lesman, 1980; Vlug, 1985; Grimshaw & Pratt, 1986) heeft met andere woorden de nodige beperkingen.

In het buitenland is het beeld niet fundamenteel anders. Definities lopen uiteen (Galloway, 1985; Grimshaw & Pratt, 1986). Reid (1985) wijst erop dat de exacte betekenis van een verzuimpercentage nogal eens onduidelijk is. Onderzoekresultaten zijn door de verschillende conceptualiserings- en dataverzamelmingsmethoden niet of nauwelijks vergelijkbaar.

Er moet geconcludeerd worden dat de tot nu toe verrichte studies een aantal belangrijke tekortkomingen kennen en dat de kennis omtrent de omvang van het schoolverzuim beperkt is. De onderzoeksresultaten zijn moeilijk vergelijkbaar door verschillen m.b.t.:

- de definitie van het begrip;
- de wijze van dataverzameling (leerlingpercepties, schoolleidingpercepties, gegevens uit de schooladministratie);
- de gehanteerde verzuimmaten (o.a. categorieën als 'wel eens'/'regelmatig'/'vaak',

een percentage van het totale aantal lessen, of 'meer dan 4 uren per week').

Daarnaast is de empirische basis voor algemene uitspraken over de verzuimomvang niet groot: verzuimgegevens over één schooldag (Geilman, 1984; 't Hoen e.a., 1986), enkele scholen van één schooltype (Lesman, 1980), één stad (Jaspers e.a., 1984; Geilman, 1984; 't Hoen e.a., 1986).

De vaak gebruikte verzuimschattingen van leerlingen en leerkrachten en de gegevens uit de schooladministratie over- of onderschatten de werkelijke verzuimomvang. De Vries en De Jong (1986) geven aan dat de schattingen zeer uiteenlopen, mede doordat leerlingen en schoolleiders, die deze schattingen geven, niet hetzelfde onder spijbelen verstaan. Hierboven werd reeds aangegeven dat het nadeel van de schooladministratie is dat deze slechts een klein deel van de werkelijke absenties bevat.

Het is blijkbaar erg moeilijk om schoolverzuim nauwkeurig vast te stellen. Dat neemt echter niet weg dat gestreefd moet worden naar zo exact mogelijke gegevens. We denken daarbij aan verzuimgegevens die zo nauwkeurig mogelijk (liefst numeriek) de verzuimomvang weergeven. Een heldere definitie van wat onder verzuim verstaan wordt en met name hoe de verzuimmaat berekend wordt zijn daarbij gewenst. Wat de dataverzameling aangaat, dienen ongeoorloofde en geoorloofde absentie van elkaar onderscheiden te worden. De reden hiervoor is dat sommige leerlingen waarschijnlijk onder de vlag van 'geoorloofde absentie' spijbelen (Bos et al., 1990). Bovendien is het van belang dat de verzuimomvang gerelateerd wordt aan verschillende schooltypen, leerjaren, lessen, schooldagen en vakken, omdat de verzuimomvang op deze niveaus kan verschillen.

Gezien het belang van een eenduidige definiëring van de kernbegrippen geven we hier nu onze definities weer.

Onder *schoolverzuim* (ongeorloofde absentie) verstaan wij: het zonder een door de school als geldig beschouwde reden afwezig zijn van leerlingen tijdens een lesuur. *Geoorloofde absentie* wordt hier gedefinieerd als het met een door de school als geldig beschouwde reden afwezig zijn van leerlingen tijdens een lesuur.

Deze definities hebben hun beperkingen. Idealiter zouden onderzoekers zelf criteria

voor geoorloofde absentie moeten vaststellen en van elke geconstateerde absentie moeten nagaan of deze als geoorloofd of ongeoorloofd beschouwd moet worden. Aangezien dit in de praktijk niet haalbaar is, bepaalt elke school zelf of een absentie al of niet geoorloofd is. Scholen verschillen echter ten aanzien van wat als een geoorloofde absentie wordt gezien. Waarschijnlijk zijn er in dit opzicht zelfs binnen scholen nog verschillen. Bovendien is de ene school nauwkeuriger dan de andere in het afhandelen van absenties (d.w.z. het bepalen of het geoorloofde of ongeoorloofde absentie betreft).

Een ander probleem betreft het feit dat het percentage geoorloofde absenties waarschijnlijk ook ongeoorloofde absenties bevat, omdat leerlingen en/of ouders smoezen geven die door de school geaccepteerd (moeten) worden. Deze beperkingen zullen onderzoekers moeten accepteren als men niet over de middelen beschikt om zelf van elke absentie de reden te achterhalen.

De *verzuimomvang* kan per niveau worden uitgedrukt in een *verzuimpercentage*. Dit is het percentage gespijbelde lessen van het totaal aantal lessen dat alle leerlingen per niveau waarop het verzuim is berekend aanwezig zouden moeten zijn. Voorbeelden van dergelijke niveaus zijn: de school, de schooltypencombinatie, het schooltypeleerjaar, het leerjaar, de dag, het lesuur en het vak.

De *omvang van het verzuim* wordt gedefinieerd als het verzuimpercentage per niveau. Vaststelling van de omvang van het schoolverzuim in de scholen levert slechts een deel van de informatie op die nodig is om inzicht te krijgen in het verzuimprobleem. Een verzuimpercentage zegt iets over de mate waarin lessen gemiddeld worden verzuimd door *alle* leerlingen gezamenlijk, maar geeft nog geen inzicht in de proportie leerlingen die spijbelt. Evenmin geeft het inzicht in het gemiddelde aantal gespijbelde uren *per spijbelaar* in een bepaalde periode. In verband hiermee is in dit onderzoek per school eveneens het percentage leerlingen berekend dat op de meetdagen één of meerdere lessen heeft gespijbelde, evenals het percentage spijbelaars dat een bepaald aantal lessen per meetdag heeft gespijbelde.

Terwijl de omvang van het schoolverzuim aangeeft door *hoeveel* leerlingen van een school er gemiddeld per lesuur op de meetdagen gespijbelde wordt, kan het percentage leer-

lingen dat hiervoor verantwoordelijk is uitgedrukt worden in de *spijbelaarsratio*. Dat is de verhouding tussen het aantal verschillende spijbelaars op de meetdagen en het totale aantal leerlingen dat bij de verzuimmeting betrokken was.

3 Vraagstellingen

In dit artikel wordt getracht antwoord te geven op drie vragen:

1. Hoe groot is de verzuimomvang in scholen voor voortgezet onderwijs in vier grote Nederlandse steden?
2. Hoe groot is de gemiddelde verzuimomvang per schooltypencombinatie, schooltypeleerjaar, leerjaar, dag, lesuur, lesuur per dag en vak?
- 3a. Hoe groot is het gemiddelde percentage *leerlingen* dat op de drie meetdagen 1 of meer lesuren heeft gespijbeld?
- 3b. Hoe groot is per meetdag het gemiddelde percentage *spijbelaars* dat respectievelijk 1 of 2 lesuren, 3, 4 of 5 lesuren, of meer dan 5 lesuren heeft gespijbeld?

4 Methode

4.1 Onderzoeksgroep

De onderzoeksgroep werd gevormd door 36 scholen uit Haarlem, Amsterdam, Rotterdam en Utrecht die deelnamen aan een project gericht op de terugdringing van het schoolverzuim met behulp van een computerondersteund absentieregistratiesysteem. Uit Figuur 1 blijkt dat tweederde van de scholen relatief klein (tot 500 leerlingen) is en dat de lbo/lbo-scholengemeenschappen een vrij groot gedeelte van de totale groep uitmaken (10 van de 36). Gegeven de selectie van de onderzoeksgroep is het niet mogelijk om de resultaten van deze studie te generaliseren.

4.2 Procedure en instrumenten

De verzuimmeting heeft op alle scholen in alle leerjaren (behalve in het examenleerjaar) op maandag, woensdag en vrijdag van één week in april 1988 plaatsgevonden. Aangezien de verzuimomvang kan variëren tijdens het schooljaar (Karweit, 1973; Baum, 1978; Billington, 1978) kan op basis van de verzamelde gegevens geen uitspraak worden gedaan over

Schoolgrootte	0-300 lln.	300-500 lln.	500-750 lln.	750 en meer lln.	totaal
Schooltypencombinatie	aantal	aantal	aantal	aantal	aantal
Categoriale MAVO	6	1	-	-	7
Categoriale LBO of IBO	3	1	1	-	5
Scholengem. IBO-LBO	-	7	2	1	10
Scholengem. LBO-MAVO	1	1	1	-	3
Scholengem. LBO-AVO	-	-	-	2	2
Scholengem. AVO-VWO	-	-	3	3	6
Overig (middenschool 2x ISK 1x)	2	1	-	-	3
Totaal	12	11	7	6	36

Figuur 1 Aantallen projectscholen gegroepeerd naar groepsgrootte en schooltypen (combinaties)

de overige delen van het schooljaar.

De docenten van de scholen vulden tijdens alle lessen die zij op de drie meetdagen gaven een standaardformulier (de absentielijst) in. Hierop werden achtereenvolgens voor elke les die een docent gaf genoteerd: het lesuur, het vak, het aantal leerlingen dat aanwezig behoort te zijn tijdens die les, het schooltype en het leerjaar van de groep waaraan les wordt gegeven, evenals de namen van de afwezige leerlingen. Deze data vormden de basis voor de berekening van de verzuimpercentages.

De absentie-afhandelaar van elke school (de persoon die nagaat wat de reden van de afwezigheid van elke absente leerling is en naar aanleiding daarvan eventueel actie onderneemt) vulde voor elke meetdag ook een standaardformulier (de lijst met geoorloofde absentes) in. Hierop vermeldde hij of zij achtereenvolgens: de naam van de *geoorloofd* absente leerling, het schooltype en leerjaar van de leerling, alsmede het aantal uren dat de betreffende leerling op die meetdag geoorloofd afwezig is geweest. Door de absentielijsten van de docenten en de door de absentieafhandelaars ingevulde lijsten met geoorloofde absentes met elkaar te vergelijken kon per meetdag het aantal *ongeoorloofde* absente leerlingen worden vastgesteld.

Omdat de namen van de ongeoorloofd absente leerlingen bekend waren kon per ongeoorloofd absente leerling ook het aantal gespijbelde uren per meetdag worden bepaald. Deze informatie is gebruikt om per school het percentage leerlingen vast te stellen dat op de drie meetdagen één of meer lesuren heeft gespijbelde (vraag 3a) en het percentage spijbelaars dat een bepaald aantal lesuren per meetdag spijbelde (vraag 3b). Het was op basis van de beschikbare data niet mogelijk de laatstgenoemde percentages uit te splitsen naar vak, schooltype, lesuur etcetera, hetgeen voor de verzuimpercentages wel mogelijk was.

4.3 Analyses

De data zijn geanalyseerd door middel van beschrijvende statistische grootheden: gemiddelden, standaarddeviaties en ranges.

5 Resultaten

5.1 Respons

Alle 36 projectscholen hebben aan de meting deelgenomen. Het responspercentage van de absentielijsten is het percentage lessen waarvoor de betreffende docenten de absentielijst hebben ingevuld van het totaal aantal lessen dat volgens het actuele lesrooster door hen zou moeten zijn gegeven. Dit getal is gecorrigeerd voor ziekte van docenten gedurende de meetdagen. Het totale aantal lesuren, waarover verzuimdata zijn verzameld bedraagt 8990. Het responspercentage is per school berekend. Voor de projectscholen bedraagt het gemiddelde responspercentage 82%. Deze respons is zeer bevredigend te noemen. Bij de in Figuur 1 genoemde schooltypen ligt de standaarddeviatie van het responspercentage tussen de 8% en 12%.

5.2 Verzuimomvang

Alvorens we de verzuimpercentages bespreken willen we eerst enige algemene opmerkingen maken over de resultaten van de verzuimmeting. Per niveau zijn gemiddelden, standaarddeviaties en ranges berekend.

Hoe moet een (gemiddeld) verzuimpercentage van bijvoorbeeld 5% in dit onderzoek nu worden geïnterpreteerd? Een verzuimpercentage van 5% wil zeggen dat gemiddeld 1 op de 20 leerlingen bij een willekeurige les of lessen (dit is afhankelijk van het niveau waarop het verzuimpercentage is bepaald) ongeoorloofd afwezig is (spijbelt), terwijl deze leerling wel aanwezig zou moeten zijn. Het aantal *verschillende* leerlingen dat spijbelde is niet uit het verzuimpercentage af te leiden. Daarom is per school ook de spijbelaarsratio berekend; hierop wordt later ingegaan.

Verzuimomvang op schoolniveau

De verzuimomvang is per school over alle meetdagen vastgesteld. Het gemiddelde verzuimpercentage per school voor de gehele week bedraagt 4.4% (zie Tabel 1).

Dit houdt in dat over de drie meetdagen tezamen gemiddeld per school 4.4% van de potentiële spijbelaars (dit is het aantal leerlingen dat tijdens de gegeven lesuren aanwezig had moeten zijn) werkelijk spijbelde. Het verzuimpercentage varieert voor 35 scholen (van één school waren de verzuimdata te laat binnenvan) van 0.2% tot 13.8%. De standaarddevia-

Tabel 1 *Gemiddelde (M), standaarddeviatie (sd) en range (N=35) per school: verzuimpercentage en percentage geoorloofde absentie en totaal absentiepercentage*

Variabelen	M %	sd %	range %-%
Verzuimpercentage	4.4	3.8	0.2-13.8
Geoorloofd absentiepercentage	4.7	1.8	1.6- 8.4
Totaal absentiepercentage	9.1	4.3	2.5-18.2

tie bedraagt 3.8%. Deze resultaten wijzen op grote verschillen in de verzuimomvang tussen de scholen.

Eerder is betoogd dat vergelijking tussen de resultaten van dit onderzoek en die van andere studies problematisch is. De hier gehanteerde methode komt nog het meest overeen met die uit het onderzoek van Geilman (1984). In zijn onderzoek werd niet de afwezigheid per lesuur geregistreerd, maar werd gepeild welke leerlingen op één bepaalde dag ongeoorloofd afwezig waren. Zogenaamde 'uurtjes-pikkers' worden in de verzuimmaat van Geilman niet en in de studie waarover hier gerapporteerd wordt wel meegenomen. Dit zou het verschil in resultaat (Geilman vond een percentage spijbelaars van 1.4%) met de hier gepresenteerde gegevens kunnen verklaren.

Uit Tabel 1 blijkt verder dat het gemiddelde geoorloofde absentiepercentage 4.7% bedraagt (standaarddeviatie 1.8%). Dit is hoger dan het gemiddelde percentage ongeoorloofde absentie. Dit wijst erop dat op veel scholen relatief veel leerlingen in verband met ziekte, tandartsbezoek, familie omstandigheden e.d. absent zijn. In hoeverre dit altijd de ware redenen van hun afwezigheid zijn is niet bekend.

De som van het gemiddelde percentage verzuim en geoorloofde absentie bedraagt 9.1%. Op basis van dit percentage kan men zeggen dat in de in dit onderzoek onderzochte steden van de honderd leerlingen per lesuur er gemiddeld negen om uiteenlopende (geoorloofde en ongeoorloofde) redenen afwezig zijn.

Verzuimomvang per schooltypencombinatie

Op schoolniveau is de verzuimomvang per schooltypencombinatie berekend. Hierbij is

de combinatie van de schooltypen waaruit elke school is opgebouwd het uitgangspunt.

Tabel 2 *Verzuimpercentage per schooltypencombinatie op schoolniveau. Gemiddelde (M), standaarddeviatie (sd), range en aantal scholen (N)*

schooltypencombinatie op schoolniveau	M %	sd %	range %-%	N
LBO/LBO (- sgm.)	5.9	3.5	0.5-12.1	14
LBO/AVO (- sgm.)	6.6	5.6	1.4-13.8	6
AVO/VWO (- sgm.)	2.0	1.5	0.2- 5.1	16

Elk van de genoemde combinaties bevat zowel scholengemeenschappen als categoriale scholen. De verschillen in gemiddelde verzuimomvang tussen lbo/lbo- en lbo/avo-scholen enerzijds (5.9% en 6.6%) en avo/vwo-scholen anderzijds (2.0%) zijn aanzienlijk, evenals de verschillen in de spreiding. Een verklaring voor de verschillen in gemiddelde verzuimomvang zou kunnen zijn dat de leerlingenpopulatie op scholen met een lbo-afdeling meer problemen heeft dan die op avo/vwo-scholen en dat ze daarom spijbelgevoeliger is. Uit eerder onderzoek is bekend dat de sociaal-economische achtergrond (huisvesting, gezinsinkomen) van lbo-leerlingen zwakker is dan die van avo-leerlingen (o.a. Stoel, 1986).

Verzuimomvang per schooltypeleerjaar

De gemiddelde verzuimomvang verschilt niet alleen tussen schooltypencombinaties, maar ook tussen de onderscheiden schooltypeleerjaren. Op basis van de beschikbare verzuimdata bleken veel verschillende combinaties van een schooltype met een leerjaar mogelijk te zijn. Een indikking was derhalve noodzakelijk. De criteria waarop deze is gebaseerd zijn: het aantal beschikbare cases (per schooltypeleerjaar) en de relevantie van het schooltypeleerjaar voor het onderwijsveld. Na de indikking bleven 16 verschillende betekenisvolle schooltypeleerjaren over.

Bij vergelijking van de gemiddelde verzuimomvang van de verschillende schooltypeleerjaren valt bij bijna alle schooltypen een toename in de spijbelomvang met het leerjaar, te constateren. Voor het lbo, het lbo, het havo en het vwo is deze toename relatief groot, hoewel hierbij opgemerkt moet worden dat de standaarddeviatie van de verzuimpercentages

Tabel 3 *Verzuimpercentage per schooltypeleerjaar. Gemiddelde (M) standaarddeviatie (sd), range en aantal scholen (N)*

Schooltypeleerjaar	M %	sd %	range %-%	N
Brug - 1	2.5	3.5	0-16.9	33
Brug - 2	3.9	4.2	0-12.2	14
Brug - 3	6.0	8.9	0-19.0	5
IBO - 2	5.6	5.4	0-15.2	8
IBO - 3	9.4	10.1	0-33.3	11
LBO - 2	5.5	3.2	0-10.5	13
LBO - 3	8.1	6.4	0.5-23.1	17
MAVO - 2	1.6	1.4	0- 4.2	11
MAVO - 3	3.7	5.8	0.1-22.8	15
HAVO - 2	2.6	1.9	0.4- 3.9	3
HAVO - 3	1.7	2.3	0- 5.8	7
HAVO - 4	7.0	6.6	0.7-20.7	7
VWO - 2	0.5	0.9	0- 1.8	4
VWO - 3	2.3	2.1	0- 5.0	7
VWO - 4	1.9	2.2	0- 6.5	7
VWO - 5	5.7	5.6	0-14.4	7

van de ibo-leerjaren eveneens relatief hoog is te noemen. Een uitzondering wordt gevormd door het havo en vwo waarin een daling in de verzuimomvang te zien is in respectievelijk het derde en het vierde leerjaar. Een hypothese op basis van deze gegevens zou kunnen zijn dat op lagere vormen van voortgezet onderwijs de leerlingen op jongere leeftijd gaan spijbelen.

In de leerjaren vóór het examenleerjaar is de verzuimomvang in alle schooltypen het hoogst. Met name vallen hierbij de sterke toename in het verzuimpercentage van havo-3 naar havo-4 en die van vwo-4 naar vwo-5 op. Deze bevinding stemt overeen met de resultaten van eerdere studies (Babeliowsky, 1986; Jaspers e.a., 1984).

In Tabel 2 bleek dat het gemiddelde verzuimpercentage voor lbo/avo-scholen relatief hoog is (6.6%). Uit dit resultaat gecombineerd met de resultaten van Tabel 3 kan nu worden geconcludeerd dat dit hoge percentage waarschijnlijk vooral toegeschreven moet worden aan de lbo-afdelingen van die scholen.

Verzuimomvang per dag

De verzuimmeting heeft op drie dagen van één week plaatsgevonden: maandag, woensdag en vrijdag. Om te zien of de omvang van het spijbelen per dag verschilt zijn voor elk van deze drie dagen verzuimpercentages berekend.

De gemiddelde verzuimpercentages voor maandag (4.0%) en woensdag (4.2%) zijn ongeveer 1% lager dan het gemiddelde verzuimpercentage op vrijdag (5.0%). Dit gegeven is in overeenstemming met ander onderzoek (Karweit, 1973; Baum, 1978 & Billington, 1978), waaruit bleek dat met name op vrijdag meer gespijbeld wordt. Een vergelijking van het gemiddelde verzuimpercentage op schoolniveau met de gemiddelde verzuimpercentages per dag leert dat de verzuimomvang op vrijdag hoger ligt dan de gemiddelde verzuimomvang per school. Op maandag en woensdag is dit juist andersom. De standaarddeviatie van de verzuimpercentages van de 35 scholen op vrijdag (4.6%) is groter dan die voor de maandag (3.7%) en woensdag (3.5%). Deze grotere spreiding van verzuimpercentages op vrijdag wijst erop dat op een aantal scholen het verzuim op de laatste dag van de week grotere vormen aanneemt dan op de beide andere meetdagen, terwijl dit op andere scholen veel minder het geval hoeft te zijn.

Verzuimomvang per lesuur

De omvang van het verzuim verschilt per lesuur. Uit de gegevens blijkt dat het gemiddelde verzuimpercentage tijdens het eerste lesuur (5.2%) duidelijk hoger is dan tijdens de andere ochtenduren. Op het tweede, derde en vierde lesuur ligt het verzuimpercentage rond de 4%. Hierbij dient bedacht te worden dat sommige scholen te laat komen als spijbelen registreren en dat dit vooral voor het eerste lesuur gedaan wordt. Vanaf het vijfde lesuur is het gemiddelde verzuimpercentage hoger dan 4%: 4.7%, 4.5%, 5.6%, 7.7%, 12.1% en 12.8% voor respectievelijk het 5e, 6e, 7e, 8e, 9e en 10e lesuur. Het verzuim neemt vanaf het 7e lesuur aanmerkelijk toe (zie Figuur 2).

De gemiddelde verzuimpercentages van de lessen negen en tien zijn in vergelijking met de andere percentages erg hoog. Hierbij moet het geringe aantal scholen dat een negende en tiende lesuur op het lesrooster heeft staan (respectievelijk 11 en 2 scholen) in ogenschouw

worden genomen. Bij het eerste tot en met 7e lesuur waren daarentegen steeds 34 of 35 scholen betrokken, bij het 8e lesuur 28.

Verzuimomvang per lesuur per dag

De omvang van het verzuim is per school niet alleen per lesuur (het eerste, tweede, derde etcetera lesuur) en per dag (op maandag, woensdag en vrijdag), maar ook per lesuur per dag (bijvoorbeeld maandag het derde lesuur of vrijdag het zevende lesuur) berekend.

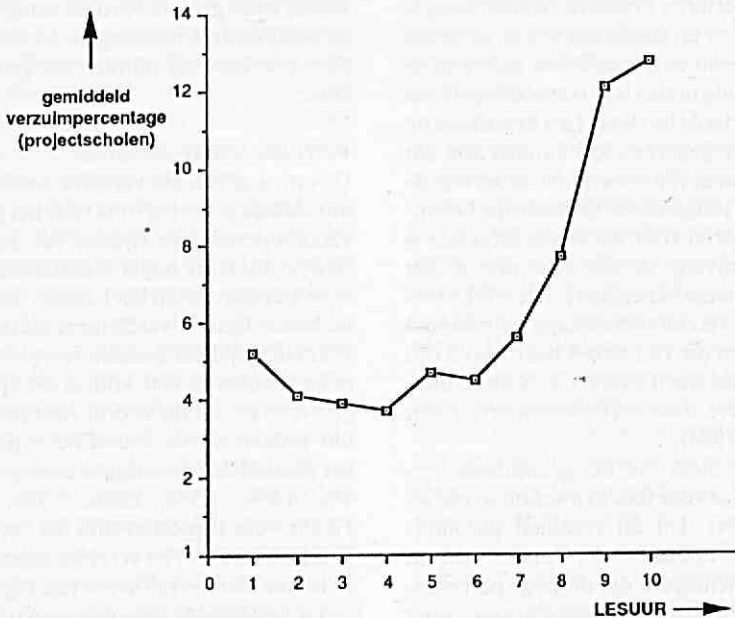
In verband met de beperkte beschikbare ruimte zullen we hier niet de gegevens voor alle dertig lesuren weergeven, maar een aantal opvallende resultaten bespreken.

Het gemiddelde verzuimpercentage op de eerste zeven lesuren op vrijdag is hoger dan dat op maandag en woensdag. Eerder zagen we dat het gemiddelde verzuimpercentage op vrijdag hoger is dan op maandag en op woensdag. We weten nu dat dit samenhangt met de hogere verzuimomvang tijdens de eerste zeven lesuren op vrijdag.

In Figuur 3 zijn de verschillen tussen de gemiddelde verzuimpercentages per lesuur op de drie meetdagen in beeld gebracht.

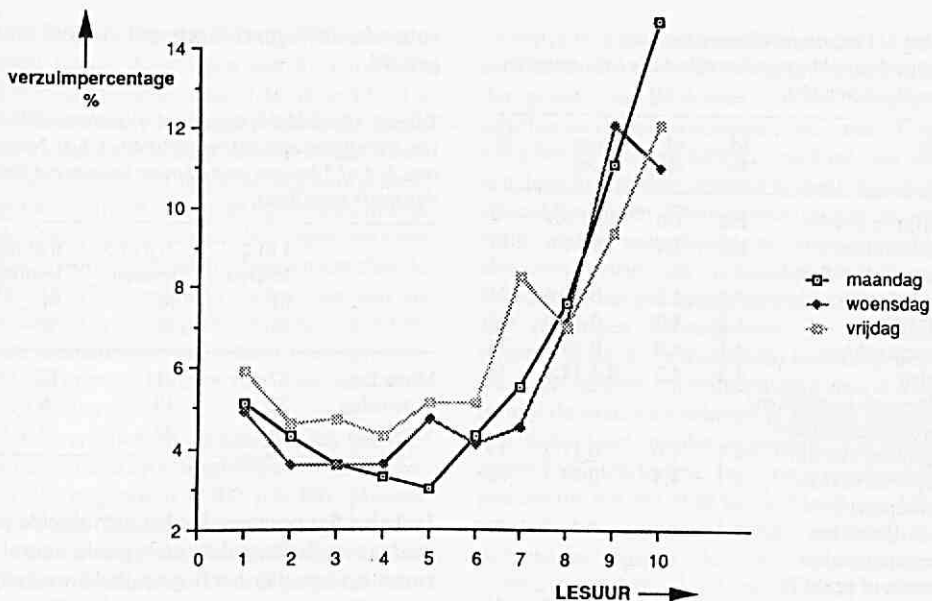
De lesuren zijn op de horizontale as en de gemiddelde verzuimpercentages per lesuur per dag op de verticale as afgebeeld. De 'vrijdag'-lijn ligt vanaf het eerste tot en met het zevende lesuur boven de lijnen voor maandag en woensdag. De gemiddelde verzuimpercentages voor de lesuren op maandag en woensdag lopen uiteen. Dit geldt vooral voor het tweede, vijfde en zevende lesuur. Op maandag wordt er gemiddeld per school op het tweede, zevende, achtste en tiende lesuur meer gespijeld dan op woensdag op dezelfde lesuren. Het omgekeerde geldt voor het vijfde lesuur. Op de andere lesuren zijn de verschillen gering.

Een mogelijke verklaring voor het verschil met betrekking tot het tweede lesuur zou kunnen zijn dat op maandag (na het weekend) sprake is van meer 'langslapers' dan op woensdag. Ook voor het vijfde lesuur zijn verklaringen voor het verschil in gemiddelde verzuimomvang tussen maandag en woensdag denkbaar. Het zou bijvoorbeeld zo kunnen zijn dat op woensdag meerdere leerlingen 'eerder middagpauze nemen'. De standaarddeviatie voor de gemiddelde verzuimomvang

Figuur 2. Gemiddelde verzuimpercentages per lesuur ($2 < N < 35$)

Figuur 3 Gemiddelde verzuimpercentages op de verschillende lesuren op maandag, woensdag en vrijdag ($2 < N < 35$)

van woensdag het vijfde lesuur (7,0) is veel hoger dan die van de meeste andere lesuren op de drie dagen (veelal rond de 4,0). Het verschil tussen beide dagen zou daarom door een relatief gering aantal scholen kunnen worden veroorzaakt.

Verzuimomvang per vak

Er bestaan veel speculaties over de mate waarin er bij verschillende vakken gespijeld zou worden. Op basis van de in het onderhavige onderzoek verzamelde verzuimgegevens kan de houdbaarheid van dergelijke veronderstellingen worden vastgelegd.

De verzuimpercentages zijn voor elke school per vak berekend. Daartoe zijn verschillende groepen van vakken geconstrueerd. Deze zijn te vinden in Tabel 4. De exacte vakken (wis-, natuur- en scheikunde, biologie) en de talen (waaronder Nederlands en de moderne vreemde talen) zijn samengenomen, evenals de zaakvakken (zoals aardrijkskunde en geschiedenis) en de expressievakken (onder andere handenarbeid, tekenen en lichamelijke opvoeding). Met beroepsgerichte theorie- of praktijkvakken worden beroepsgerichte vakken bedoeld, waarvan het onduidelijk is of het een theorie- dan wel een praktijkvak is.

Bepaalde vakken worden op zowel lbo- als avo-scholen gegeven, andere worden slechts

op één van beide schooltypen gegeven. Dit is de belangrijkste reden voor de verschillen in het aantal scholen (N) per vakkencombinatie.

Uit Tabel 4 blijkt dat de gemiddelde omvang van het verzuim bij de economische vakken en bij de beroepsgerichte (met name de theorie-) vakken meer dan 5% bedraagt. Bij de economische vakken valt de relatief hoge spreiding onder de 22 scholen op. Een relatief geringe verzuimomvang is geconstateerd bij de vakken Latijn en Grieks (2.2%), bij het vak 'onderwijs in de eigen taal en cultuur' (oetc; 3.8%), bij de zaakvakken (3.3%) en bij maatschappijleer en godsdienst (3.7%). Bij de klassieke talen moet worden opgemerkt dat deze slechts op 4 van de 35 onderzochte scholen worden onderwezen. Het gemiddelde verzuimpercentage voor de eerste 4 in de Tabel genoemde vakken is lager dan de percentages voor de exacte vakken en de talen. In de onderwijspraktijk wordt vaak het tegendeel verondersteld.

De gemiddelde verzuimomvang van de andere vakken ligt rond de gemiddelde verzuimomvang van de 35 scholen die in Tabel 1 is weergegeven (4.4%).

De hoogste gemiddelde verzuimpercentages zijn dus geconstateerd voor typische lbo-vakken, maar ook voor vakken die vooral op

Tabel 4 *Verzuimpercentage per vak. Gemiddelde (M), standaarddeviatie (sd), range en aantal scholen (N)*

Vak	M %	sd %	range %--%	N
Latijn en Grieks	2.2	1.6	0.3- 3.9	4
Zaakvakken	3.3	3.4	0-14.6	33
Maatschappijleer/ Godsdienst	3.7	4.3	0-15.6	24
OETC	3.8	3.7	0-14.0	35
Exacte vakken	4.1	4.0	0-16.9	35
Talen	4.2	4.2	0.2-15.0	34
Algemene technieken/ beroepenoriëntatie/ algemeen avo-uur	4.4	4.0	0-11.2	19
Expressievakken	4.7	4.3	0-17.3	35
Beroepsgerichte praktijkvakken	5.5	4.6	0-15.0	31
Beroepsgerichte theorie of praktijk- vakken	6.1	5.8	0-23.5	21
Economische vakken	7.0	7.6	0-26.9	22
Beroepsgerichte theorievakken	7.8	6.7	0-27.2	21

avo-scholen worden gegeven: de economische vakken.

De toch relatief lage gemiddelde verzuimpercentages voor de exacte vakken kunnen wellicht als volgt verklaard worden. Leerlingen vinden deze vakken doorgaans moeilijk en spijbelen daarom bij voorkeur niet bij deze vakken, maar bij andere vakken die ze minder moeilijk of belangrijk vinden.

Het relatief hoge gemiddelde verzuimpercentage voor de economische vakken (voor een deel exact) is in dit licht gezien extra opvallend.

5.3 *Aanvullende data over de verzuim-omvang*

De hierboven gepresenteerde verzuimpercentages geven geen inzicht in het aantal uren dat individuele leerlingen spijbelden. Om een beeld te krijgen van het aantal uren dat leerlingen spijbelden is het gemiddelde aantal gespijbelde uren per spijbelaar voor elke meetdag berekend. Omdat de namen van de spijbelaars via de absentieformulieren bekend waren is per school per spijbelaar het aantal uren dat hij of zij op de drie meetdagen ongeoorloofd afwezig was, berekend. Aan de hand van deze gegevens is ook het absolute aantal spijbelaars

voor de drie meetdagen per school vastgesteld.

Tabel 5 *Gemiddeld percentage spijbelaars (M) van alle spijbelaars dat respectievelijk 1 of 2 lesuren, 3, 4 of 5 lesuren en 6 of meer lesuren per meetdag heeft gespijbelde.*

	1 of 2 lesuren M %	3, 4 of 5 lesuren M %	6 of meer lesuren M %
Maandag	67	21	12
Woensdag	72	19	9
Vrijdag	64	33	3

In Tabel 5 is per meetdag het gemiddelde percentage spijbelaars dat een bepaald aantal lesuren op een dag heeft gespijbelde weergegeven. De percentages zijn berekend in verhouding tot het totale aantal verschillende leerlingen dat per meetdag op een school heeft gespijbelde. Op maandag, woensdag en vrijdag wordt gemiddeld op de scholen door ongeveer *tweederde* van alle spijbelaars 1 of 2 lesuren verzuimd.

Een relatief kleine groep spijbelaars is gedurende 6 of meer lesuren waarop hij of zij aanwezig zou moeten zijn ongeoorloofd afwezig (ongeveer 12% op maandag, 9% op woensdag en 3% op vrijdag). Opvallend is dat deze groep leerlingen op maandag het grootst is en afneemt naarmate de week vordert. In Tabel 5 valt het verschil in het gemiddelde percentage spijbelaars dat 3, 4 of 5 lesuren spijbelde tussen enerzijds maandag en woensdag (21% en 19%) en anderzijds vrijdag (33%) op. Eerder is in de beschrijving van de omvang van het schoolverzuim geconstateerd dat op vrijdag gedurende de eerste 7 lesuren meer wordt gespijbelde dan op de twee andere meetdagen. Tegenwoordig met de hier genoemde resultaten kan worden verondersteld dat dit verschil vooral wordt bepaald door de toename van het percentage spijbelaars dat 3, 4 of 5 lesuren spijbelde.

Een tweede maat die meer inzicht kan geven in de samenstelling van de verzuimomvang is de spijbelaarsratio: de verhouding tussen het totaal aantal verschillende spijbelaars dat op de drie meetdagen is geregistreerd en het totale aantal leerlingen dat bij de verzuimmeting was betrokken. Beide aantallen zijn

voor elke school bepaald. De spijbelaarsratio varieert tussen de scholen van 0.01 tot 0.51 met een gemiddelde van 0.16 ($N=34$). De standaarddeviatie bedraagt 0.11. Deze resultaten wijzen op grote verschillen tussen scholen voor wat betreft het absolute aantal leerlingen dat spijbelt. Waar de ene school in drie dagen 2 spijbelaars registreert, registreert een andere school op dezelfde dagen meer dan de helft van alle leerlingen gedurende één of meerdere lesuren als spijbelaar. De verschillen tussen scholen voor wat betreft hoe men spijbelen definieert, kunnen hier uiteraard ook een rol spelen.

Het correlatieve verband tussen het verzuimpercentage op schoolniveau en de spijbelaarsratio is groot ($r = .81$; $p < .00$). Hieruit kan worden geconcludeerd dat op scholen waar relatief (ten opzichte van de andere scholen in dit onderzoek) veel wordt gespijbeld een relatief grote groep leerlingen voor deze verzuimomvang verantwoordelijk is.

6 Conclusies

De verzamelde gegevens geven een nauwkeurig beeld van de omvang van het schoolverzuim op 36 scholen in vier grote Nederlandse steden. Door het selectieve karakter van de onderzoeksgroep kunnen de resultaten van het onderzoek echter niet worden gegeneraliseerd naar het gehele Nederlandse voortgezet onderwijs. Het betreft, vanwege de project gebondenheid van de scholen, geen a-selecte steekproef. In de onderzoeksgroep zijn kleine scholen en lbo/lbo-scholengemeenschappen oververtegenwoordigd; bovendien zijn veel scholen gevestigd in de drie grootste gemeenten van Nederland. De resultaten van dit onderzoek kunnen misschien als een indicatie voor de bovengrens van de verzuimomvang in het Nederlandse voortgezet onderwijs worden opgevat omdat verwacht mag worden dat de verzuimomvang in de rest van Nederland niet hoger zal zijn dan in deze steden.

Welke indicaties leverde de verzuimmeting op?

De op schoolniveau berekende verzuimpercentages wezen op redelijk grote verschillen tussen de scholen. Het gemiddelde verzuimpercentage van alle in het onderzoek betrokken scholen bedraagt 4.4%. Opvallend is dat het gemiddelde percentage geoorloofde

absentie hoger uitvalt (4.7%) en dat de verschillen tussen de scholen wat dit betreft minder groot zijn. Blijkbaar zijn op de meeste scholen leerlingen minstens even vaak of vaker afwezig met een geldige reden (al dan niet een door hun ouders gedekte smoes), dan zonder geldige reden. Een combinatie van de omvang van het geoorloofde en ongeoorloofde absentieisme leert dat op de scholen uit de onderzoeksgroep per lesuur gemiddeld 9 van de 100 leerlingen afwezig zijn. De lbo/lbo-scholen en de lbo/avo-scholen hebben gemiddeld een hogere verzuimomvang dan 4.4%, terwijl de avo/vwo-scholen te maken hebben met beduidend minder ongeoorloofde afwezigheid van leerlingen. In bijna alle schooltypen neemt het verzuim per leerjaar toe. Uitzonderingen op deze regel vormen de overgangen tussen de schooltypeleerjaren havo-2 naar havo-3 en vwo-3 naar vwo-4. Voor alle schooltypen geldt dat in het voor-examenleerjaar in vergelijking met andere leerjaren in dat schooltype het meest gespijbeld wordt. Dit kan deels samenhangen met de leeftijd van de leerlingen. Zodra leerlingen niet meer leerplichtig zijn zouden scholen toleranter kunnen worden en leerlingen zich meer verzuim permitteren.

De verschillen tussen enerzijds ibo- en lbo-leerjaren en anderzijds avo- en vwo-leerjaren komen naar voren bij verzuimpercentages die berekend zijn per schooltypeleerjaar. Voor het tweede en derde leerjaar is een vergelijking tussen beide groepen mogelijk. Hieruit blijkt dat in de ibo- en lbo-groepen in het tweede en derde leerjaar veel meer wordt gespijbeld dan in de beide andere schooltypen. Dit zou samen kunnen hangen met de sociaal-economische achtergrond (onder andere huisvesting en gezinsinkomen) van de leerlingen, die van de ibo/lbo-leerlingen veelal zwakker wordt geacht. Uit andere analyses is gebleken dat het aantal buitenlandse (met name Turkse en Marokkaanse) leerlingen, dat groter is op ibo/lbo-scholen dan op avo/vwo-scholen, positief samenhangt met de verzuimomvang (Bos et al., 1989). Dit hoeft nog niet te betekenen dat vooral de allochtone leerlingen spijbelen (vgl. De Vries & Peetsma, 1987). Nader onderzoek zou kunnen uitwijzen dat op scholen waar relatief veel buitenlandse leerlingen staan ingeschreven het juist de Nederlandse leerlingen zijn die spijbelen.

De gemiddelde verzuimomvang, berekend

per dag, verschilt voor maandag en woensdag niet veel van elkaar. Op vrijdag wordt er gemiddeld meer gespijbeld dan op maandag en woensdag. Uit de gegevens per lesuur blijkt dat met name tijdens de eerste zeven lesuren op vrijdag meer gespijbeld wordt dan op dezelfde lesuren op maandag en woensdag. Leerlingen spijbelen op alle meetdagen op het eerste lesuur aanzienlijk meer dan op de drie daaropvolgende uren. Vanaf het vijfde lesuur neemt het spijbelen weer toe, behalve op maandag. Na het zesde uur neemt de verzuimomvang aanmerkelijk toe.

Ten slotte is de verzuimomvang per vak vastgesteld. Hierbij vallen relatief (ten opzichte van het scholengemiddelde) lage en relatief hoge verzuimpercentages op. Relatief lage verzuimpercentages zijn geconstateerd bij zaakvakken, de klassieke talen, het vak onderwijs in eigen taal en cultuur en bij maatschappijleer en godsdienst. Vooral het verzuimpercentage voor maatschappijleer en godsdienst is tegenovergesteld aan wat doorgaans wordt verondersteld. Ook bij de expressievakken is het verzuim lager dan vaak aangenomen wordt (4.7%). Relatief hoge verzuimpercentages werden vastgesteld voor de beroepsgerichte vakken en de economische vakken. De beroepsgerichte vakken worden voornamelijk gegeven op de lbo-schooltypen. Voor de relatief hoge verzuimomvang bij de economische vakken, die vooral op avo/vwo-scholen worden onderwezen, zou een gering aantal scholen (outliers) verantwoordelijk kunnen zijn aangezien de spreiding hier hoog bleek te zijn.

In dit onderzoek is de samenhang tussen elk van de onafhankelijke variabelen (bijvoorbeeld lesuur, schooldag en vak) *apart* met de afhankelijke variabelen (de verzuimomvang) onderzocht. Een probleem bij de interpretatie van deze samenhangen is dat de onafhankelijke variabelen onderling ook samen kunnen hangen. Stel bijvoorbeeld dat de variabele lesuur sterk samenhangt met spijbelen, maar de variabele lesuur eveneens sterk samenhangt met de onafhankelijke variabele vak. De vraag rijst dan in hoeverre er nog een samenhang tussen lesuur en spijbelen blijkt te zijn, als de variabele vak constant gehouden wordt. Er is dus behoefte aan een model dat de relatieve bijdrage van de diverse variabelen aan het verzuim weergeeft. Het is daarom de bedoeling om een secundaire analyse in de

vorm van een log-lineaire analyse op de beschikbare data uit te voeren.

Uit de berekeningen met betrekking tot de gemiddelde omvang van het verzuim *per spijbelaar* blijkt onder meer dat ongeveer tweederde van alle spijbelaars op zowel maandag, woensdag als vrijdag één of meer dan twee lesuren ongeoorloofd afwezig is. Op vrijdag is het percentage spijbelaars dat 3, 4 of 5 lesuren spijbelt hoger ($\pm 20\%$) dan dat op maandag en woensdag ($\pm 33\%$). Het percentage *leerlingen* dat op de drie meetdagen één of meer lesuren ongeoorloofd afwezig is geweest (de spijbelaarsratio) varieert van 1% tot 51%, met een gemiddelde van 16%.

Deze resultaten overziend kan worden geconcludeerd dat het schoolverzuim in vier grote steden een grote groep leerlingen betreft. Door een meerderheid van de spijbelaars wordt per dag niet meer dan twee lesuren verzuimd, maar dit aantal is toch aanzienlijk. Het geconstateerde verzuim leidt in combinatie met de omvang van de netto lesuitval (9.5%, volgens een onderzoek dat is uitgevoerd door het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen, 1989) tot veel niet genoten onderwijs. De invloed daarvan op de scholing en vorming van leerlingen verdient serieuze aandacht. Het lijkt daarom zinnig om in de school te blijven streven naar terugdringing dan wel voorkoming van verzuim.

Door de landelijke overheid wordt veel aandacht geschonken aan schoolverzuim in de vorm van studies naar de omvang ervan en het stimuleren van initiatieven om het verzuim terug te dringen. De kennis ten aanzien van het verzuimprobleem is echter nog beperkt, mede omdat het een fenomeen is dat moeilijk meetbaar is. Om het inzicht in de verzuimproblematiek te vergroten zal naar onze mening moeten worden gestreefd naar verder groot-schalig en langdurig onderzoek op dit terrein. Vermoedens dat het verzuim de laatste jaren zou zijn afgenomen en nieuw verzuimonderzoek daarom niet nodig zou zijn (zie onder andere De Vries & Peetsma, 1987), hebben een zwakke empirische basis.

Dergelijk onderzoek zou ook gericht moeten zijn op het vaststellen van verzuimpatronen van spijbelaars (incidenteel, kortstondig met patroon, periodiek, permanent verzuim; zie het inspectierapport uit 1989). Bovendien zou dergelijk onderzoek moeten uitwijzen hoe de verzuimomvang varieert over diverse

momenten in het schooljaar en hoe het beeld eruit ziet voor verschillende delen van Nederland (inclusief de vergelijking tussen stad en platteland). Naast de vergroting van de kennis over de verzuimomvang en patronen daarin door middel van langdurige exacte metingen is verder onderzoek naar de achtergronden van het verzuim noodzakelijk voor het kunnen nemen van meer doelgerichte verzuimreducerende maatregelen.

Literatuur

- Babeliowsky, M., *Voortijdig schoolverlaten in Amsterdam*. Een onderzoek naar het voortijdig schoolverlaten en schoolverzuim in het Amsterdamse voortgezet en middelbaar beroepsonderwijs. Amsterdam: SCO, 1986.
- Baum, Th., Surveys of absenteeism: a question of timing. *Educational Research*, 1978, vol. 20, no. 3, 226-230.
- Billington, B. J., Truants: some personality characteristics. *Durham and Newcastle Research Review*, 1979, vol. 9, no. 43, 1-6.
- Bos, K. Tj., A. M. Ruijters, A. J. Visscher, *Some school effectiveness indicators and their relation with school characteristics*. Paper gepresenteerd op de Third Joint Meeting OTG-Onderwijsleerprocessen, Enschede, 25-4-1989.
- Bos, K. Tj., B. J. van Kesteren, W. G. R. Stoel & C. J. A. J. Vermeulen, *Schoolverzuim: maatregelen die scholen (kunnen) nemen*. Amsterdam: Swets & Zeitlinger, 1990.
- Dorsteen, T., *Spijbelen*. Uitslag vragenlijst grote 'Je ziet maar'-spijbelenquête. Hilversum: VA-RA, 1985.
- Galloway, D., *School and persistent absentees*. Oxford: Pergamon Press, 1985.
- Geilman, G. J., *Verslag van een onderzoek naar de aanwezigheid op school*. Rotterdam: Bureau leerplichtzaken, 1984.
- Ginjaar-Maas, N., *Beleidsnotitie schoolverzuim*. 's-Gravenhage: Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen, 1986.
- Grimshaw, R. & J. Pratt, Counting the absent scholars: some implications for managerial practice arising from a survey of absenteeism in a city's secondary school. *School Organization*, 1986, vol. 6, no. 1, 155-173.
- Hoen, R. H. A. 't, P. A. M. Bosch & W. Verhagen, *Met het oog op stiemen*. Een onderzoek naar schoolverzuim en voortijdig schoolverlaten in Arnhem. Arnhem: Gemeente Arnhem, 1986.
- Inspectie van het Onderwijs, *Bestrijding van het schoolverzuim in het voortgezet onderwijs; resultaten van een inspectie-onderzoek*. 's-Gravenhage: Ministerie van Onderwijs en We-

tenschappen, 1989.

- Jaspers, J., H. Schut, J. de Keyser, J. W. Gunnink & F. Hüsken, *Van school gaan*. Leeuwarden: Hoger Onderwijs Friesland, 1984.
- Karweit, N., *Rainy days and Mondays*. An analysis of factors related to absence from school. Baltimore (Maryland): John Hopkins University, 1973.
- Lesman, T., *Schoolverzuim*. Een onderzoek naar aard, omvang en schoolfactoren in het individueel beroepsonderwijs. Amsterdam: ABC, 1980.
- Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen, *Lesuitval, een verkennend onderzoek naar aard en omvang van lesuitval in het voortgezet onderwijs*. Zoetermeer: Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen, 1989.
- Reid, K., *Truancy and School Absenteeism*. London: Hodden and Stoughton, 1985.
- Stoel, W. G. R., *Schoolkenmerken en het gedrag van leerlingen en docenten in het voortgezet onderwijs*. Groningen: RION, 1986.
- Vlug, I., *Schoolverzuim van Turkse en Marokkaanse meisjes*. Rotterdam: Erasmus Universiteit, vakgroep Onderwijs sociologie en -beleid, 1985.
- Vries, G. C. de & M. W. de Jong, *Schoolverzuim en schooluitval*. Achtergronden, feiten en verklaringen in vogelvlucht. Hoevelaken: LPC, 1986.
- Vries, G. C. de & Th. Peetsma, *Voortijdig schoolverlaten en spijbelen in het voortgezet onderwijs*. Resultaten van een onderzoek betreffende het schooljaar 1984-1985. Amsterdam: SCO, 1987.
- Vries, G. C. de, G. Monsma & E. Mellink, *Anatomie van het schoolverzuim*. Inleiding conferentie Schoolverzuim en onderwijsbeleid van de landelijke contactgroep schoolverzuim. Zeist, 15 februari 1989.

Curricula vitae

K. Tj. Bos is ontwikkelingspsycholoog en als onderwijskundig onderzoeker werkzaam binnen het Onderzoek Centrum Toegepaste Onderwijskunde (OCTO) van de Universiteit Twente. Hij doet momenteel onderzoek naar schoolverzuim in het voortgezet onderwijs en naar de effecten van nascholingscursussen op het gebied van onderwijskundig management in het basisonderwijs.

A. M. Ruijters is onderwijskundige en als onderzoeker werkzaam geweest binnen het Onderzoek Centrum Toegepaste Onderwijskunde (OCTO) van de Universiteit Twente. Zij heeft onderzoek gedaan naar het gebruik en de effecten van een computerondersteund absentieregistratiesysteem en naar breedschalig computergebruik in het Proefstation Oost Nederland.

A. J. Visscher is onderwijskundige en als universitair docent werkzaam bij de vakgroep Onderwijsorganisatie en -management van de Faculteit Toegepaste Onderwijskunde van de Universiteit Twente. Hij doet onderzoek naar en publiceert over de mogelijkheden van computerondersteunde schoolinformatiesystemen.

Adres: Faculteit Toegepaste Onderwijskunde, Universiteit Twente, Postbus 217, 7500 AE Enschede

Manuscript aanvaard 16-2-'90

Summary

Bos, K. Tj., A. M. Ruijters & A. J. Visscher. 'Absenteeism in secondary education'. *Pedagogische Studiën*, 1990, 67, 341-354.

In spite of the large attention given to the truancy problem empirical data concerning this phenomenon are limited. In this article we report on a study of the extent of the lawful absenteeism and truancy of pupils at thirty-six schools in four big Dutch cities. Truancy was determined at eight levels (amongst others for each school, grade, subject) during three schooldays and 8990 lesson periods. The results show that the lawful absenteeism (4.7%) is on average somewhat higher than the truancy magnitude (4.4%). Between schools considerable differences with regard to the extent of truancy exist. At schools with a lower vocational education department on average more pupils play truant. The same goes for most of the higher grades, Friday, the first and the seventh up to and including the tenth lesson period, the professionally orientated and economic subjects. For subjects that often are regarded as 'truancy-subjects' relatively low truancy percentages were measured. Most of the truants play truant no more than two lesson periods at one day. An average of sixteen percent of the pupils of a school plays truant, although this differs strongly between schools.